

DOOKAAJI DOW KO HAANI YIMBE ANNDA DOW HABARU, 2011
(FREEDOM OF INFORMATION ACT, 2011)

KUUJE KAAU'DE ANNDEEKI

(FOREWORD)

Yimbe ɓe ɗum subii ngona wadoobe dookaaji leydi Naajeeriya, waato (National Assembly) kambe ngadi dooka ɗu'um nder hitaande 2011, ɗum wona dooka dow ko haani yimbe annda dow habaru (FOIA) e ɗum yidi yimbe leydi Naajeeriya keba laawol no kebirta habaru dow ko ɓe ngidi nanuki koo boo yi'uki daga to ɗum resa, waato vigeere nde gomnati subii to habaru ɗum tawetee. Daga nder ko saawi nder ɗu'um, daga nder ko hori,

- Tabbitinki koo moye e woodi ko vi'ata koo ko yidi nanuki daga nder ko gomnati wadata;
- Fuu ko gomnati wadata e haani e ɗum ɗon e njayri to koo moye waawata annduki um ɗume;

- Laabi di dūm we'iti dow ko wonani yimbe dūm tokkaama boddūm;
- Koo dūme ko wadete e haani dūm wadēe e njayri nden e tabbitinki dūm hokkay habaru dow no dūm wadira koo boo dow no dūm huutinira nder kuudē gomnati;
- Ciya goonga darnaama, waato hadaama; nden
- Ceede kebaadē dē kuutiraama boddūm dow wadduki yawruki yeeso yimbe leydi ndin.

Fuu dū'um wartay meere to naa dūm wadū laawol no yimbe anndirta ko gomnati yaadata waato (FOI Act), dūm yimbe kuwoobe dow ko wadete e ko ministiriiji di gomnati fuu e Gebe feere feere dē gomnati e be dūm subī ngam tabbitinki e dow ko dooka dū'um vi'i huutiraama. Ko saawi nder dooka e dūm dāani tan sey to dūm finndinaama e dow ko dūm huutirte.

Non maa to dookaaji ko haani yimbe annda to naa dūm huutira dūm wonay e dūm dāani tan. Dum wartii ko haani yimbe leydi Najeeriya annda dū'um dooka dūm wadaama ngam maḅḅe, nden be keba anndinol boddūm dow ko dū'um saawi; koye woni botee dooka dū'um, e dow dūme dūm sutii, koye woni botee dē be kebata to be

kuutiriidum, dume woni ko be ndullata to be tokkaayi ko dum vi'i, nden koye woni ko dum yidi be ngada.

E nder kawtal hoore yimbe gomnati nder yewre anndinki e ekkitinki e Kuude nyawruki yeeso dow ko neddo yidi annduki, ['Right to Know' (R2K)] e walliire Gonnati demokaraadiiya ngam Yawruki yeeso (DGD11) Kuude e kawtal higaaku mabbe e leyde yaasi: Kawtal Hoore Leyde Europe (EU), e kawtal Hoore nyawruki yeeso leyde yaasi dum leydi United Kindom (UK) waato (Dfid), e kawtal hoore nyawruki yeeso leydi daga leydi Canada (CIDA) e kawtal hoore nyawruki yeeso leyde e dow no dum resiraa (UNDP) dum jabii viiki e woodi bukaata tabbitinki dum anndinii yimbe dow no haani habaruuji ngeedirte e no di kebirte, waato FOI Act. Ko waddi bo jooni, Dooka dow ko haani yimbe annda dow habaru, waato Freedom Of Information Act, dum hebii dum waylitaama nder delle tati de Najeeeriya, kanje ngoni: Yoruba e Igbo e Hausa.

Dooka du'um dum vindaama dum fiyaama dow no furi hoyuki janguki, nden dum yeedanaydi yimbe Najeeeriya koo toye. Ko woni dalliila waduki anndilol ngo'ol e nyawruki yeeso dow non woni:

- Dum walla yimbe leydi ndin keba anndinol e faamu dow ko dooko du'um siryaniibe, waato FOI Act;
- Dum findina yimbe leydi dow annduki ko haani be annda nder goonga ley dooka dum, ngam be dabbitsa no be kebirta habaru bindaadum daga ko dum resi to yewre subaande nder yewre laamu gonnati burnde haade yimbe muudum, waato (Local Government) dow faamanki resuki habaru bindaadum;
- Findinki yimbe dow annduki habaru kokkaadum ngam yimbe e dow ko dooka dum vi'i;
- Tabbitinki yimbe kokkii ijini dow hebuki habaru bindaadum e dow tokkuki ko dooka dum vi'i; nden
- E tabbitinki NOA ngoni ardiibe dow kuugal findinki yimbe dow ko dooka dum saawi e no dum tokkinirta koo dume e koo moye e dow ko dum hokka dum huwa e dow famtingo yimbe e foodoyki hakkiilo mabbe dow maajum.

Too, e dow no dum wadata dum heba jaalorgal dow ko dum yidi dum wada, dum siriyake ekkitinki mawbe gonnati waato mawbe ardiibe huwoobe, (State Directors) e ardiibe siriji di gebe gebe dum National Orientation Agency.

Be'e mawbe kambe maa be nyawray yeeso be ekkintina Chief Orientation e Mobilisation Officers (COMOs) to bigeeje kuude mu'en koo boo bigeeje to be ngoni. Non kambe maa waato COMOs be nyawray yeeso be ekkintina ardiibe e kokkufe ko'e mu'en ngam huwanki lenyol, waato Civic Responsibility Volunteers (CVRs) don to bigeeje kuude maɓbe nder Laamu Gomnati burɗum haade yimbe muudum, waato Local Government Areas.

Yewre didawre nde dooka dum dum ngadeteedum nder koo dume Laamu Gomnati burɗum haade yimbe muudum, waato Local Government Areas, dum huutiray ndonuuji e fijooji e holluki dow di, waato sinima, [Theatre for Development (TFD)] e yewtuduki e lenyol waato Community Dialogue Sessions (CDS).

En nder yettoore mawnde warki to DGD Project e ben don kawtuɓe hoore dow walluki fuu, mi walaa seko koo sedɗa nder bernde am koo moye bii leydi Naajeeriya huutiray njayri ndi hebi do'o ngam sembidinki laamu demokaraadiya e foodoyki laamu goodudum goonga.

Ko haani anndaa; dūm ko haanani yonki maada.

Wadu ko haani: Yamu ko haani annda.

Mi yettiima.

MIKE OMERI

Director General, NOA

WADUKI BAYAANI DOW DEREEJI DI DUM VINDI

(EXPLANATORY MEMORANDUM)

Dooka du'um dum wadii laawol no yimbe kebirta habaru bindaadum e dum vindaaka e no dum hebirtee nder kaydum nden koo toye, e waduki laawol no yimbe kebirta habaru bindaadum e dum vindaaka, nden e heelanaaki habaru dow yimbe bindaadum e dum vindaaka har dum heba nyawruki yeeso dow ko yimbe ngidi nden e heelanaaki cirru neddo dow ko yidaa goddo annda, e heelanaaki kuwanoowo yimbe mawdo mo gomnati to o hokkii goddum habaru bindaadum koo boo dum vindaaka dow wobbbe kuwanoobe gomnati naa e dow ijini nden naa e tokkuki laabi di dum hokki ngam hebuki nyawruki yeeso nder ko dum sutii.

NO GE'BE GE'BE NGAAFIRA

(ARRANGEMENT OF SECTIONS)

Gebe:

1. Wooduki ijini dow hebuki habaru bindaadum.
2. Hebuki habaru ngam yimbe koo boo dow yimbe.
3. Yamuki ijini dow hebuki habaru bindaadum
4. Carel hokkeeki ijini koo boo hadeeki ijini dow hebuki ko yamani
5. Rindinki ko dum vindi dow toraaki godfum
6. Dawtuki carel ngel dum torii ngam hokkeeki ijini koo boo hadeeki ijini dow ko torii
7. To dum hadii ijini hebuki ko torii
8. Ceede de dum yobata
9. Resuki habaru bindaadum e faamanki dum
10. Halkuki koo boo wonnuki habaru bindaadum koo fewuki dow habaru bindaadum

11. Banda hebuki habaru dow ko yaalani leydi yaasi e ko yaalani faamanoobe heelanaaki leydi, waato reenoobe njamu leydi
12. Banda hebuki habaru dow dooka d̄um wadoobe doole dookaaji tokkee e dab̄bitoobe habaru dow ko wangi
13. Ekkitinki mawbe kuwanoobe gomnati dow annduki koo moye e woodi ijini hebuki habaru bindaad̄um e d̄um vindaaka nden e no d̄um huutinirta dooka d̄u'um bod̄d̄um
14. Banda hebuki habaru dow ko yaalani god̄d̄o
15. Banda hebuki habaru daga to god̄d̄o feere dow god̄d̄o
16. Banda hebuki habaru dow god̄d̄o koo dow ko yaalani god̄d̄o dow ko dooka vi'i, koo boo hokki
17. Banda ekkitinol koo hebuki kaaya ngam lincutuki habaru to god̄d̄o feere.
18. Hendutuki habaru suudaad̄um e d̄um suudaaka
19. Dum had̄ii hokkuki habaru suudaad̄um daga to habaru bindaad̄um resa
20. Yaarukika laamu taa had̄aama
21. Ka wadee naa maa d̄um hoccii wattu juutud̄um
22. Kootu e woodi ijini hebuki habaru bindaad̄um koo boo kokkaad̄um

23. Kootu e haani wada hakkiilo dow no hokkirta habaru suudaadum
24. Dongal wadduki daliili suuruki habaru
25. Ijini hokkuki habaru suudaadum
26. Banda habaru bindaadum e soore
27. Heelanaaki mawbe huwanoobe gomnati
28. Dow habaru suudaadum
29. Waddoyki repooto dow haduki habaru
30. No du'um dooka yaadiri e koriidi dookaaji
31. Fassitirki
32. No dooka dum noddirte

Fudfoode dooka Yimbe be dum subu ngona wadfoobe dookaaji leydi Naajeeriya, waato (National Assembly) kambe ngadi dooka du'um:

1. (1) Walaa kaɗayɗo godɗo hebuki habaru bindaafum e dum vinda **Wooduki ijini dow hebuki habaru bindaafum** ngondum to godɗo kuwanoowo gomnati gadaafɗo dow faama ngam du'um dooka tabbitinii walaa godɗum dooka feere baawayɗum haɗuki.
- (2) Yamuɗo hokkee habaru bindaafum e dum vindaaka naa ma dum yamiidum koye wattafum koo boo ngam dume.
- (3) Koo moye kaanuɗo hokkee habaru bindaafum e dum vindaaka e dow ko dooka du'um vi'i, ammaa o haɗaama, too, o waaway o yeha Kootu, nden Kootu boo wafay o hokkee ko o yamani dum.

2.

- (1) Doole oofis gonnati resa habaru bindaadum e dum vindaaka dow ko ngadata e ko be kuwata fuu.
- (2) Doole oofis gonnati dum um wadi faamana habaru bindaadum e dum vindaaka resadum to haani dum resee ngam to goddo e yidi hebuki dum waaway hebuki dum nder koydum.
- (3) Oofis gonnati waday dum vinda koo boo dum anndina dow ko yewre nayawre (4) vi'i dum nde'e yewre, habaru tokkiridum gada woni-
  - (a) E tindinoore dow kungiya e no ardaare kungiya dum resiraa e no koo ndeme yewre kungiya dum wadirta kuude muudum.
  - (b) e ko inetee do'o fuu-
  - (i) Habaru bindaadum e dum vindaaka feere feere tawetedum to jungo ofis gonnati dum wona keewudum ngam walluki dow

**Hebuki habaru ngam
koo boo dow yimbe**

huutirki dooka ḍum.

- (ii) E inn̄de defte d̄e kuwoobe ofis ḍum kuutinirta koo boo ngad̄irta kuude oofis ḍum.
- (c) E tinndinoore dow d̄ereji bindaadi dow ko ḍum suɓi e re'irde waato haala ka ḍum jo"ini njaadooha e ko ḍum yiɗi har e ijini ḍum um hokki dow tayuki kiita.
- (d) D̄ereji saawuɗi haala-
  - (i) Di kolla dookaaji keewuɗi d̄i oofis ḍum huutirta.
  - (ii) E d̄ereji bindaadi e fassitiraadi dow dooka ḍum oofis ḍum jaɓi huutinirki.
  - (iii) E re'irde dookaaji d̄i ḍum suɓi huutirki e no d̄i kuutinirtee e dow ko ḍum suɓi waɗuki.

- (iv) E tabbitinki habaru ɗum um ɗume ɗum saawi e lanyuki habaru ɗum boɗɗum ɗum raare e lincutuki ki goɗɗo ciryii koo mo oofis ɗum koo boo ngam oofis ɗum.
- (v) E habaru dow no ceede ngam huwanki yimɓe kuutiniraa koo boo no oofis huutiniri ceede ɗe ɗum hokkidum ngam kuugal oofis ɗum.
- (vi) E innɗe e njoɓaari ceede e nyalɗe ɗe ɗum hocci huwoɓe mawɓe e famɓe kuugal to oofis ɗum fuu e innɗe kokkaɗe ngam mangu ɗum huwoɓe ɓen.
- (vii) E ijini ɗum sitet woodi e oofis kuwanoojum yimɓe woodi koo boo ɗum koo moye jooɗaniido hoore muuɗum woodi.

(viii) E innde koo moye mawɗo ardiɗo oofis ɗum e habaru bindaɗum dow jonnde nde oofis ɗum waɗi e fuu no ɗum waɗiri subol ko ɗum jo"ini ɗum.

(e) E innde ɗereji bo ɗi'i:-

- (i) ɗereji ɗi ɗum vindi ɗabutuki kuugal, waato contract, e ɗi ijini e jaɓuki nyamaande ceede e ɗi hokkeeki ijini koo boo ɗi hoolaare, koo haɓɓuki alkawal.
- (ii) ɗi refooto e ɗi habaru bindaɗum e ɗi jannde koo boo ɗi godɗo kuwoowo jooɗaniido hoore muuɗum, waato independent contractor, vindi ngam oofis gomnati.
- (iii) e ɗereji saawuɗi habaru dow wonde nyamaandekoo kuugal gadaangal koo hakkunde oofis ɗu'um e ɗum ɗaa'e koo boo kungiya jooɗaniidum hoore maajum.

- (f) Innde habaru bindaadum dume e adireeci mawdo oofis gomnati subaado faamanki habaru bindaadum e dum vindaaka, non no dooka du'um hokki sey o lildeedum koo to oofis dum hebanayyi Yamudo on habaru bindaadum ko dum vindaaka, dum waylaayi dow ko dooka vi'i, ngam walaa yewre nder dooka du'um kaɗayɗum goddo hebuki habaru bindaadum dow koo moye e woodi ijini hebuki habaru bindaadum e dum vindaaka gondum to dum don oofis dum.
- (4) Oofis gomnati tabbitinay siryake habaru bindaadum e dum vindaaka dow ko yaalani yewre dooka du'um sanki taama koo toye nden dum waaway dum hebee koo dume wattu ngam koo moye gidɗo dum waaway heɗadum nder wattu, e haani dum huutira laabi feere feere

ngam sankutuki habaru ḍum hawti e laawol fiiki ḍereej̄i e laawol naa'uuraaji e laawol intanet har maa e oofisiiji gomnati feere feere ḍon to yimbe mbaawata hebuki ḍum.

- (5) Oofis ḍum waaway ma"itina koo hesid̄ina habaru bindaad̄um daga wattu yaaki wattu ko hewta d̄um fiyee e dow ko yewre dooka d̄u'um vi'i koo boo to e woodi god̄d̄um ko waylaa, koo ko wayletee.
- (6) Ned̄d̄o goodud̄o ijini hebuki habaru bindaad̄um dow ko yewre dooka d̄u'um vi'i, to heb̄aayi koo had̄aama, too, o waaway o yaaraka Kootu, nden Kootu boo wad̄ay o hokke.
- (7) Oofisiiji yimbe d̄i gomnati e fuu kokkoobe dookaaji gomnati e mawbe gomnati wad̄oobe dookaaji e faamarbe mabbe, waato legislative e oofisiiji hiitotoobe waato judicial agencies e ministirii e god̄d̄i oofisiiji

ɗi ministiriiji gomnati ngonɗi nde, e oofisiiji kuwooji e dow ko dookaaji leydi mbi'i e fuu kampaniiji ɗi gomnati hawti jungo e maaji e kampaniiji jooɗaniidɗi hooru muuɗum kuutirooji ceede yimɓe ngam huwanki ɓe kuude feere feere.

**Ƴamuki ijini heɓuki
bindaafum**

3. (1) Vinduki dow heɓuki ijini no heɓirta habaru bindaafum e ɗum vindaaka e dow no dooka ɗu'um hokki, ɗum tokkay dey dey ko yewre artunde nde dooka ɗu'um vi'i.
- (2) Ngam daliila dooka ɗu'um, fuu habaru bindaafum e ɗum vindaaka ɗum godɗo ɗaɓɓiti koo ƴamani gonɗum ley dooka ɗu'um ammaa ɗum fiyaaka sey nii e ɗum ɗon nder maacin to ɗum resata habaruuji bindaafi e ɗi mbindaaka, too, nden maa gomnati e huutira ɗum koo boo oofis yimɓe ɗum gomnati, ɗum waɗay ɗum vindee ley faamanki

gomnati koo boo oofis yimbe dum gomnati.

- (3) Yimbe be mbaawa jande koo boo wumbe koo jaraabe hakko be mbinda dow Yamuki ijini hebuki habaru bindaadum e dum vindaakae dow ko yewreartunde nde dooka du'um hokki, ammaabe mbaawaayi ngam no be ngontiri, fuu e non be mbaaway be mbi'a goddo wallabe vindana be koo booyamana be.
- (4) Neddo mawdo kuwanoowo gomnati koo boo kuwanoowo yimbe to oofis gomnati mo dum wadi dow faamanki koo boo resuki habaru bindaadum e dum vindaaka to oofis, to har goddo Yamiimo viiki e yidi hokkee habaru bindaadum e dum vindaaka non tan e honduko naa way vindu, too, doole on don mawdo mo gomnati on vinda tornde on daa'e, sey resa derewol go'o ngam oofis go'o boo o hokkangol toriido on, e

dow ko yewre artunde nde dooka du'um vi'i.

4. Carel hokkuki koo boo haɗuki ko ɗum torii To ɗum vindii ɗerewol ngam heɓuki ijini hokkeeki habaru bindaadam e ɗum vindaaka e dow no dooka du'um vi'i, oofis yimbe ɗum gonnati ɗum um vindani ɗerewol ngol siriyoto hokkuki toriido on habaru bindaadam e ɗum vindaaka ɗum non no yewre joveego'o e yewre joveedidi e yewre joveetati nde dooka du'um vi'i, gada balde joveedidi daga nyalnde be keɓi ɗerewol ngol.

- a. Sey oofis ɗum siriyoo habaru bindaadam e ɗum vindaaka ɗum ngam hokkuki gidɗo ɗum on.
- b. To oofis ɗum yi'ii Yamudo on haanaayi hokkee habaru bindaadam e ɗum vindaaka ɗum, too, sey oofis ɗum vinda ɗerewol hokka on don Yamudo on viiki o hokkataake habaru bindaadam e ɗum vindaaka

ɗum, koo boo godɗum daga nder habaru bindaadam e ɗum vindaaka
ɗum, nden be kokkamo daliila haɗukimo ɗum, e dow ko wonde yewre
nde dooka du'um vi'i dow ko wadi o haɗaa.

**Rindinki ko ɗum vindaaka
toraaki godɗum**

5. (1) To oofis yimbe ɗum gonnati hebii derewol ɗaɓɓutuki ijini hebuki
habaru bindaadam e ɗum vindaaka, sey oofis ɗum yi'i ay e woodi
godɗum oofis feere gooduɗum habaru bindaadam e ɗum vindaaka
ɗum keewɗum har ko ɓuri ko be ngoodi kambe, too, be mbaaway be
lilda derewol ngol on ɗaa'e on vindanoobe yaaki to ɗum ɗaa'e oofis
ɗum, hakkunde balde tati, to' nii ɗum yaɓɓoo balde joveedidi daga
nyalnde derewol ngol yottii jungo maɓbe, sey be lilda ngol yaaki ɗum
ɗaa'e oofis ɗum har maa e habaru bindaadam e ɗum vindaaka ɗum be
ngoodi, to non wangii oofis lilduɗum derewol ngol vindaaya derewol lilda

ngol on daa'e bindunoodoobe derewol, viiki, derewol maako lildaama yaaki goddum oofis feere, har e viikimo daliila ko wadi be ngadi non dum, Kootu waaway rartuki dum.

- (2) To derewol dabbutuki habaru bindaadum e dum vindaaka to oofis lildaama goddum oofis feere dow ko yewre artunde nde dooka du'um vi'i, dum ko haani derewol ngol yottoo oofis dum ngol lildaa daga nyalnde nde ngol yottii oofis maabe.
- (3) Ngam dow ko yewre artunde nde dooka du'um vi'i, oofis yimbe dum gomnati dum; " e woodi bawde" dow habaru bindaadum e dum vindaaka to nii:-
  - (a) habaru dum vindaanoma massaman ngam oofis dum,
  - (b) koo boo habaru dum vindaakano massaman ngam oofis yimbe dum gomnati dum, ammaa kanjum arti hebuki habaru dum.

6. Dawtuki carel ngel dum torii ngam hokkeeki ijini koo boo haadeeki ijini dow ko torii Oofis yimbe dum gomnati waaway dawta carel dow ko yewre jowabre koo boo joweego'oore(6) nde dooka du'um vi'i, dow vinduki derewol dabbutuki ijini hebuki habaru bindaadum e dum vindaaka, ammaa to' dum yabboo balde joveedidi (7) to nii:-

- a. bindudo on e woodi bukaata habaru bindaadum e dum vindaaka dum dudum e nder carel ngel dum woodi, to non wangii kuude oofis dum huwataake bodum no haani,
- b. doole dum wada jonde tawo e dow derewol bindaangol ngol ngam ko o yamani dum e duudi, nden e haani o hokkeedum dow carel ngel dooka hokki, nde e dum bukaatii carel dawtee dum raaray dawtuki carel ngel no wadirtee dow ko yewre dooka

du'um vi'i, biidum doole dum vindana bindunoodo derewol ngol viiki e dum bukaati carel dawtee ngam hanko woodi ijini dawtuki carel dow rartuki Kootu.

To dum hadii ijini hebuki

7. (1) To gonnati koo boo oofis yimbe dum gonnati hadii ijini hebuki **tori** habaru bindaadum e dum vindaaka, dum dooka du'um hokki ijini hebuki, koo boo hadii goddum daga nder habaru bindaadum e dum vindaaka dum doole oofis dum vinda derewol andinki bindudo'on ko wadi o hadaa ijini hebuki dum, nde dooka du'um hokkiimo ijini o tefa hebuki habaru dum, bindudo'on waaway yaaraka Kootu, Kootu boo rartanamo ngam dume o hadaa ijini dum.
- (2) Andinki dow haduki ijini hebuki habaru bindaadum e dum vindaaka,

ɗum nangii ben don kaɗube ben mbinda innɗe maɓɓe e be ɗum waɗi e waɗuki jungo maɓɓe dow ɗerewol ngol dow daliila haɗukikin.

- (3) Gomnati koo boo oofis yimɓe ɗum gomnati, ɗum waɗay be kolla nder yewre artunde nde dooka ɗu'um vi'i, koo habaru bindaɗum e ɗum vindaaka ɗum maa e woodi koo boo walaa.
- (4) To gomnati koo boo oofis yimɓe ɗum gomnati haɗii hokkuki ijini heɓuki habaru bindaɗum e ɗum vindaaka ɗum godɗo yiɗi dow ko dooka ɗu'um vi'i, koo boo godɗum daga nder habaru ɗum e nder carel ngel dooka ɗu'um hokki, oofis ɗum ngam daliila dooka ɗu'um e dow ko waɗi ɗum, ɗum vi'ay oofis ɗum haɗii ijini heɓuki habaru bindaɗum e ɗum vindaaka ɗum.

(5) To har ḍum tabbitinii no ḍum haɗu hokkuki ijini ḍum non tan, too, on ḍon kuwanoowo gomnati, koo boo oofis yimbe ḍum gomnati tawraaɗo siya goonga du'um, too, o waɗii layfi wonɗon, har ḍum tabbitinii ḍum non, too, doole ḍum yobay on ḍon mo ḍum haɗi ijini heɓuki habaru bindaadam e ḍum vindaaka ḍum, yobaymo ceede neeraa dubu darii jorii (500,000).

8. Ceede de ḍum yobata dow derewol fiyeteengol koo boo bindeteengol to du . Ceede de ḍum yob
nangii waɗuki non ḍum, ḍum waɗay dooka dow ceede noye ḍum yobaya dow
fiiki koo boo vindaneeki.

9. (1) Koo ḍume oofis ḍum gomnati koo oofis yimbe ḍum gomnati tabbitina
resii koo ḍume habaru bindaadam e ḍum vindaaka, dow kuude oofis
ḍum e ko du huwata e kuude feere feere de oofis ḍum waɗata, har e

**Resuki habaru bin
faamanki ḍum**

godɗum habaru bindaɗum e ɗum vindaaka e ko nandi bo maajum.

- (2) Koo ɗume oofis gomnati koo boo oofis yimɓe ɗum gomnati tabbitina siriyake geɓe feere feere dow faamanki habaruuji bindaɗi e ɗi mbindaaka fuu gonɗi ley oofis maɓɓe, nden e waɗuki laawol no ɗi keɓirtee nder koyɗum non no dooka ɗu'um vi'i.

10. Halkuki koo boo wonnuki habaru bindaɗum koo fewuki dow habaru bindaɗum.

To har godɗo mawɗo oofis koo boo ardiɗo godɗum oofis gomnati koo boo oofis yimɓe ɗum gomnati tawaama halkii koo wonnii koo boo fewii dow habaru bindaɗum e ɗum vindaaka gonɗum ley oofis maako e dow ko dooka ɗu'um vi'i, nden to har Kootu tabbitinii on ɗon nedɗo waɗii non, too, ɗum taɗanaymo kiita o waɗa ndungu go'o nder suudu cural, koo maa no o waylu

**Banda heɓuki habaru dow
yaalani leydi yaasi, e ko
yaalani faamanoobe
heelanaaki leydi, waato
reenoobe njamu leydi**

godɗum daga nder habaru ɗum ko ɗum yattoo to gidɗodum on.

11. (1) Oofis yimɓe ɗum gomnati waaway haɗa ɗerewol tefuki ijini heɓuki habaru bindaafum e ɗum vindaaka dow ko yaalani leydi yaasi to nii ɗum wartay ko velanaayi leydi yaasi ndin, koo boo ko yaalani heelananki leydi Najeeriya.
  - (2) Fuu e non e dow ko yewre artunde nde dooka ɗu'um vi'i, to ɗum vindii ɗerewol ijini heɓuki habaru bindaafum e ɗum vindaaka, ɗum haɗataake to nii ɗum nangii yimɓe e ngoodi bukaata heɓuki habaru ɗum dow ko yaalani leydi yaasi ndin koo daa ɗum welanaayindi.
12. (1) Oofis yimɓe ɗum gomnati waaway haɗa heɓuki ijini heɓuki habaru bindaafum e ɗum vindaaka jaadoojuum e:-

**Banda heɓuki habaru dow dooka ɗum
wadoobe doole dookaaji tokkee e
ɗaɓɓitoobe habaru dow ko wangi**

- a. Ruu goddum habaru bindaadum e dum vindaaka dum oofis yimbe dum gonnati hawriti dow ko yaalani kuude wadoobe dookaaji tokkee njeyi e ko yaalani oofis wadoobe dooka tokkee dum holluki boofi e no dum mo"nirtadi di wadoobe dooka tokkee ngadi koo maa ko woni caddum mabbe kambe tan to oofis yimbe dum gonnati, ammaa sey nii to wurtinki dum foodanay dum du'um caddum:-
- (i) dow wurtinki ko woni sirru dum oofis wadoobe dooka tokkee kabbi koo boo dum oofis mabbe dum holluki boofi e no dum mo"nirtadi dum kabbi.
- (ii) dow wurtinki ko woni sirru dow kuude ardaare dum

oofis wafoobe dooka tokkee dum oofis yimbe dum gomnati windaniɓe.

- (iii) koo haɗuki godɗo waɗane kiita nder aadilaaku koo boo waɗane kiita nder siya goonga.
- (iv) koo boo walaa no dum waɗata sey to du suuritii godɗo kokkuɗo godɗum habaru mo dum haana dum suurita.
- (v) koo boo dum wurtina sirru dum godɗo resi to maɓɓe e dow no yewre sappo e jovi nde dooka du'um vi'i, sey nii dum ko nangi non dum waɗee ngam dum ko yimbe ngoodi bukaata heɓuki, sey dum waɗeenno dum heɓirtee nder koyɗum, ngam non dooka haɗuki to' dum wurtina sirru dum huwataa e dow non.

- (vi) koo boo darnuki koo haɗuki waɗuki bincike dow godɗo gaɗuɗo ko halli.
  - b. Habaru suuritayɗum godɗum daga nder sirru ɗum jonde gaɗaande to oofis nde naa boo ɗum ko welani oofis ɗum dow reenuki sirru muuɗum.
- (2) Walaa kaɗayɗo godɗo heɓuki ijini heɓuki habaru bindaadam e ɗum vindaaka e dow ko yewre dooka ɗu'um vi'i, koonde ɗum nangii wurtinki sirru nden naa boo ɗum ko welani jeyɗo sirru ɗum, ammaa nde yimɓe e ngoodi bukaata heɓuki habaru ɗum, ɗum ɓurii yimɓe keɓa habaru ɗum e dow ɓe kaɗee.
- (3) Oofis yimɓe ɗum gomnati waaway haɗuki ijini heɓuki habaru bindaadam e ɗum vindaaka ɗum godɗo waawataa huutira ngam

waɗuki ko halli koo boo ko woodaa.

(4). Ngam ko yewre artimde (a) mayre nde dooka ɗu'um vi'i, "waɗuki dooka tokkee" woni lincutuki dow:-

a. Ko yaalani kuude koo boo waɗuki dookaaji tokkee, ɗum koo iri ɗume dooka koo boo faamanooɓe dookaaji.

b. ɗum hokkii ijini koo boo e dow ko koo ɗume dooka vi'i, koo dooka koo boo faamanooɓe dookaaji.

13. (1) Koo ɗume oofis gomnati koo boo oofis yimɓe ɗum gomnati doole tabbitina waɗii laawol ngam ekkitinki mawɓe huwooɓe muuɗum dow ijini heɓuki habaru bindaafum e ɗum vindaaka ɗum dooka ɗu'um hokki koo moye ɓii leydi, dooka ɗum e ɗum ɗon e oofisiiji gomnati koo boo oofisiiji yimɓe ɗi gomnati dow ko dooka ɗu'um vi'i, nden e

**Ekkitinki mawɓe kuwanooɓe
dow annduki koo moye e wa
heɓuki habaru bindaafum,
vindaaka nden e no ɗum hu
dooka ɗu'um boɗɗum.**

tabbitinki d̄um tokkii ko dooka d̄um vi'i.

**Banda d̄abbutuki ijini hebuki ha
bindaad̄um e d̄um vindaaka dov
yaalani godd̄o feere.**

14. (1) E dow ko yewre didawre nde dooka d̄u'um vi'I, oofis yimbe d̄um gomnati doole hada ijini hebuki habaru dow ko yaalani godd̄o feere. Nder ko hadetee dow hebuki habaru dow ko yaalani godd̄o on woni:-
- a. Dereejji di habaru dow ko yaalani godd̄o di kootuuji ndesi e di asibitiiji ndesi e di jangille ndesi e di bankiiji ndesi e fuu gonfi ley oofis yimbe d̄um gomnati koo boo di oofis d̄um e woodi anndal dow maaji;
  - b. d̄ereejji di habaru dow ko yaalani godd̄o di kokkaad̄o kuugal e di mo d̄um hokki ardaare dow godd̄um koo boo di mo d̄um sub̄i dow ardaare godd̄um oofis yimbe d̄um gomnati koo boo di bindoyd̄o yidi hokkee ardaare dow oofis d̄um;
  - c. d̄ereejji di habaru dow ko yaalani godd̄o di godd̄o vindoyi e di bindoowo koo di ijini di gomnati hokki godd̄o koo oofis yimbe d̄um gomnati hokki kawtud̄um hoore e koo boo kuudoojum e

burbe waawuki kuude koo di jugiibe kuude dow vinduki e hokkuki ijini koo boo di eltuki;

- d. hebuki habaru dow goddo joboowo ceede leydi koo boo jaboowo ceede leydi, sey nii to dum nangii doole dum hokkee e dow dum yamanaama;
- e. E hokkuki habaru dow suurutuki goddo bimduo derewol wullaaki goddo koo boo kokkudo oofis habaru dow ko goddo wadi koo waday, koo hokki nangoobe gaddo ko haana habaru dow gaddo ko haana, koo kokkudo wadoobe dooka tokke habaru dow gaddo ko haana koo boo be dum wadi tokkita kebeta ko wangi dow haana dum goddo wadi.

(2) Oofis yimbe dum gomnati waaway hokkuki ijini hebuki habaru dow ko yaalani goddo to nii:-

- a. jeydo habaru dum e woodi anndal dow non dum,
- b. koo boo habaru dum dum yaadake dum sankitaanoma koo toyee.

- (3) To nii d̄um suuritii habaru dow ko yaalani god̄d̄o e dow ko yewre nde'e nde dooka d̄u'um vi'I dow ko warti d̄um ko yimbe ngoodi bukaata hebuki, to nii d̄um ko yimbe ngoodi bukaata hebuki, too, d̄um ko buri hoyuki yimbe kokkee ijini hebuki habaru d̄um e dow be kaḁee, koo nde dooka haḁi d̄um hokka ijini dow hebuki habaru dow ko yaalani god̄d̄o, Oofis yimbe d̄um gomnati ȳamaad̄um ijini hebuki habaru d̄um d̄um hokkay ijini hebuki habaru dow ko yaalani god̄d̄o on dow ko yewre 14 (2) d̄um dooka d̄u'um vi'i.

15. (1) Oofis yimbe d̄um gomnati waaway haḁa hebuki ijini dow hebuki hab **Banda hebuki habaru daga t**
bindaad̄um e d̄um vindaaka dow ko yaalani god̄d̄o dow kuuje ḁe'e:- **feere dow ko yaalani god̄d̄o.**
- a. dow sirru sippal e luumo koo dow haala ceede ḁe god̄d̄o hebi to god̄d̄o koo boo dow kuud̄e muud̄um ḁe sirru sippal koo habaru dow kuuje ḁe jeyi, koo boo amaana d̄um jogi, koo boo to d̄um suuritii sirru sippal koo habaru d̄um d̄um food̄ay caḁd̄um dow on ḁon jeyḁḁd̄um to har walaa ko woni nder yewre dooka d̄u'um d̄um wonay ko haḁata wurtinki sirru god̄d̄o koo kuud̄e sippal

dum goddō;

- b. habaru dow wurtinki sirru baawaydum haduki waaduki alkawal kuugal koo boo e dow no be ngaadi e goddō;
  - c. Vinduki dow hebuki kuugal, koo nyamaande koo alkawal har e hebuki habaru dow suurutuki sirru to har dum suuritaama dum foodanay goddō caddum koo boo dum hokkay goddō wada no yidi dow goddō.
- (2) Oofis yimbe dum gomnati dum hadataa hebuki habaru bindaadum dow ko yaalani dereeji dow foondol vigeere ngol dum wadi e mbattudi oofis yimbe dum gomnati dow ko wonde yewre nder yewre go'o nde dooka du'um vi'i.
- (3) To oofis yimbe dum gomnati har wurtinii habaru koo wonde yewre nder habaru dum dow ko yaalani foondol ngol dum wadi dow wonde huunde koo dow vigeere, oofis yimbe dum gomnati dum vindanay jeydō habaru dum dow ko wadi dum hokki dum biidō e yidi hokkeeki dum nden e laawol ngol dum huutiniri dow foondol ngol.

- (4) Oofis yimbe dūm gomnati waaway wurtina sirru habaru to nii dūm ko haani yimbe keba dow ko yewre go'o nde dooka dū'um vi'I, to nii dūm ko yaalani njamu yimbe, njamu vigeere koo heelanaaki vigeere. To har dūm ko yimbe ngoodi bukaata hebuki to e haani be kokke har maa to dūm ko yaalani haala ceede kebaade koo boo dullaade, ko dow ceya goonga koo fot-footirki dow hebuki mangu koo foodanki kuugal ngal dūm waadi alkawal koo soggu hakkunde goddo e wobbe.

**Banda hebuki habaru dow goddo
anndal koo boo mo dooka hokk
hebuki goddum.**

16. Oofis yimbe dūm gomnati waaway haduki dūm heba habaru dow ko yaal...
be'e:-
- a. Lawyaajo-e mo o joganii haala;
  - b. Kuwoobe kuugal asibiti- e mo be faamanta;
  - c. E reenuki sirru dūm kokkoobe habaru koo vindoobe habaru ngam suudu reedii'o;

d. E fuu ko yaalani anndal wongal dow ko dooka du'um hokki.

**Banda hebuki ekkitinol koo
kaaya lincutuki**

17. Oofis yimbe dum gomnati waaway haduki goddo hebuki ijini dow hebuki habaru dow ko yaalani ekkitinol koo kaaya lincutuki dum yewre ekkitinoobe ciryii.

**Hendutuki habaru suudaad
dum suudaaka.**

18. Daga nder ko dooka du'um hokki, to goddo vindii e yidi hebuki ijini to yimbe dum gomnati e yidi hebuki habaru daga nder habaru dum um hadi hebuki ijini hokkeeki e dow ko dooka du'um vi'I, too, oofis dum waaway hokka koo boo wurtina habaru dum dum saawaayi sirru dum dooka du'um hadi hokkeeki.

19. (1) Oofis yimbe dum gomnati waaway hada hebuki ijini dow hebuki habaru

**Dum hadii Oofis yimbe dum gomnati
ijini hokkuki habaru bindaadum**

saawudum fii du'um:-

- a. dow yamde foondol, koo no foondol ngol nootortee e no foondol ngol wadirtee ngol ngam hebuki jangirde koo no dum hebtirta no anndirta dum hebay derewol waato license koo boo kuugal;
  - b. koo dow diidoobe diidi maale, e mahoobe, e diidi maale de mahaaka koo boo de mahidaaka de dum huutiniri ceede yimbe, to har wurtinki sirru dum wadday siya jonde jam;
  - c. Koo dow vigeere to defte jande ndesetee e dow dereeji tindinooji jangoobe e defte de be jangata.
- (2) Fuu ko woni nder yewre dooka du'um vi'i, dereeji di dum vindi dow hebuki ijini dow hebuki habaru ko yaalani godfo dum hadataa to har dum ko yimbe ngoodi bukaata hebuki e haani yimbe kokkee koo daa dum ko foodata cadfum.

Yaarukika laamu taa hada

20. Koo moye yamuɗo ijini hebuki habaru dow ko yaalani godɗo, to har yamuɗo on hadaama o waaway o vindana kootu ngam dum raara haala kan hakkunde balde 30, gada oofis yimbe dum gomnati dum hadii hokkuki ijini dum, koo boo nder carel ngel kootu dum nokki dum balde 30 den yaɓɓo.

21. Dereje di dum vindi e dum yidi hebuki ijini e dow ko yewre 20 nde dooka du'um vi'I dum nanaydum raara ko dum wadata e nder ko buri hoyuki.

Ka wadee naa maa dum juutudum

22. To maa e woodi godɗum ko woni goonga daga nder dooka du'um, koo e godɗum dooka gondum nder maajum, kootu dum waaway wada kiita e dow dereje di godɗo yidi hebuki dow ko yewre 20 nde dooka du'um vi'i, raarana habaru dum e dow ko dooka dum vi'i, gondum ley oofis yimbe gomnati, walaa godɗum daga nder habaru dum dum kootu hadata.

Laawol ngol kootu wadata no hebirta habaru dow ko yaalaa koo boo godɗum.

23. To har e woodi haala e kootu dow dabutuki ijini dow hebuki habaru dow yaalani godɗo, too, e dow ko yewre 20 nde dooka du'um vi'I, kootu dum sey wada hakkiilo dow hokkuki ijini hebuki habaru dum, har e jabuki sirru haala e

Kootu e haani wada hakkiilo dow hokkirta habaru suudaadum

nanuki ka nder sirru daga to burbe annduki dow ko wangi carel ngel kootu hokkata ijini hebuki habaru, koo boo daga to goddo feere, koo habaru feere, koo goddum fii, koo e dow sirru habaru dum oofis yimbe dum gomnati yidi hokkuki goddo.

24. E nder koo ndeye jonde kootu dow dabbutuki ijini hebuki habaru dow **Dongal wadduki daliila surki** yaalani goddo dum goddo vindoyi e yidi hokke ijini hebuki dow ko yewre 20 nde dooka du'um vi'i dongal wadduki daliila surki koo boo haduki ijini hokkeeki habaru dum e dow ko kootu vi'i e dum don dow daande oofis yimbe dum gomnati. Ngam kambe ngoodi ijini hokkuki dum heba habaru dum.
25. (1) To har oofis yimbe dum gomnati hadii goddo hebuki ijini dow **Ijini hokkuki habaru suudaadum.** habaru dow ko yaalani goddo dow ko yewre dooka du'um vi'i, too, kootu waaway hokka neddo'on ijini viiki doole oofis yimbe dum

gomnati dūm hokka on dōn dābbutudō hebuki ijini heba habaru dow ko yaalani goddō dūm:-

- a. To nii kootu dūm tabbitinii viiki oofis yimbe dūm gomnati dūm walaa ijini hokkuki on dōn dābbutudō ijini hebuki habaru dūm.
  - b. To maa oofis dūm maa hokkaama ijini haduki dūm heba ijini dūm maa, ammaa kootu dūm yi'aayi daliila dūm oofis dūm woodi har no hadirta goddō hebuki ijini hebuki habaru dūm;
  - c. Koo boo kootu dūm tawii bukaata dūm yimbe ngoodi dow hebuki ijini hebuki habaru dow ko yaalani goddō, dūm burii dow viiki yimbe kadēe hebuki ijini dūm, too igga faa be kokkee ijini dūm e dow be kadēe koo daa maa um dūme habaru dūm saawi.
- (2) Fuu goddūm ijini dūm kootu hokki daga nder ko yaalani yewre nde'e nde dooka dū'um dūm wonay doole dūm tokkee e dow ko kootu yi'i kanjum woni ko buri haanuki.

26.

Dooka dū'um dūm walaa dow fii dū'um:-

Banda habaru bindaadūm e soore.

- a. Banda habaru bindaadum e soore koo boo fiyaadum ngam yimbe sooda.
- b. Banda defte deseteede to suudu resuki defte ngam jande e kuuje deseteede ngam taariha masamman ngam yimbe kuutinira koo boo ngara ndaara.
- c. Dereji desaadi to suudu resuki defte leydi, waato National Library, e suudu resuki kuuje taariha leydi, waato National Musuem, koo desaadi naa ngam koo moye e koo moye di suudu resuki leydi, waato National Archives of the Federal Republic of Nigeria di dum resani goddo koo boo hawriinde yimbe to naa dum ko yaalani gonnati koo boo oofis yimbe dum gonnati.

27. (1) Fuu dereji dow haala kabbaaka dow layfiji mawdi, waato Crimi...
 Code, e kabbaaka dow kiitaaji, waato Penal Code, e sirruuji dooka dow mawbe huwoobe oofis gonnati, koo boo koo dume dooka gaddaadum,
- Heelanaaki mawbe huwanoobe o
yimbe dum gonnati**

walaa kiita koo layfiiji di yimbe ngadi pewani mawdo kuwanaydo gomnati mo koo dume oofis yimbe dum gomnati, koo boo goddo mo dum wadi huwa to oofis yimbe dum gomnati e mbattudi oofissaajo'on, walaa wokka haala kiita pewanayka on don neddo, ngam o hokkii ijini hebuki habaru dow ko yaalani goddo, kanko neddo'on wadii non dum e bernde go'o e dow ko dooka du'um vi'i, fuu ko tokkiroyi gada daga hokkuki ijini dum, koo boo o hadii hebuki ijini dum naa maa o hokkii daliila e dow ko dooka du'um vi'i, to nii dum tokkii laawol no haani.

(2) Walaa ko wokka haala caawiika nder Layfiiji Mawdi, koo boo nder ko woni sirruuji oofissiiji dow dooka du'um vi'i, walaa wokka haala ka kootu jaalayka oofissaajo mo oofis yimbe dum gomnati, mo dum hokkaayi ijini hokkuki goddo feere ijini hebuki habaru dow ko yaalani goddo dum yiiki oofissaajo on dum ko haani o wada:-

- a. Wanyuki ko dooka hadi koo wadi dum tokka;
- b. wonnuki ceede, wujjuki ceede kuugal, e huutirki laamu ngam holluki bural;

- c. to har e woodi godɗum ko dɗum tabbitini dɗum ko foodanta njamu yimbe caɗɗum, koo boo jam ammaa habaru dɗum wurтинаaka e dow boo ko dooka du'um vi'i.
- (3) Walaa wokka haala to kootu dow layfi mawɗum gonayɗum dɗum fewre to godɗo e yidi hebuki ijini hebuki habaru dɗum e njawruki yeeso sankutukiɗum.

Dow habaru suudaadum

- 28. (1) Goonga kan woni nde e woodi habaru desaadum to oofis yimbe dɗum gomnati dɗum oofis dɗum reenata koo boo bindaadum desaadum to oofis dɗum ngam reenuki ley dooka dɗum resuki sirru mawbe dɗum don hadataa dɗum hokkadum bindoyɗo e woodi bukaata maajum e dow ko dooka du'um vi'i, ammaa fuu e non oofis bindanaadum dɗum waaway raara yi'a koo dɗum ko gebe de'e 11,12,14,15,16,17,19,20 koo 21 dooka du'um mbi'i.
- (2) To oofis yimbe dɗum gomnati dɗum um vindani dow hebuki ijini hebuki

habaru dow ko yaalani godfō e nder ko yewre go’o nde dooka dū’um vi’i, be mbaaway mbi’a habaru dūm dōn naa dūm iri maajum dūm wadi haala maajum nder yewre go’o nde dooka dū’um hokki, ijini hebuki habaru dūm dōn dūm hokkaydūm on dōn dābbutudō dūm on.

- (3) To oofis yimbe dūm gomnati, dūm um vindannoo dow hebuki habaru dūm um dow ko yewre go’o nde dooka dūm vi’i, dūm waaway dūm wona dūm habaru iri dūm ko yewre go’o vi’i, sey dūm vindana bindoynoodō on e yidi hebuki ijini dūm.

Waddoyki rifooto.

29. (1) Ko hewta go’o lewru didi koo ndeye hitaande, koo dūme oofis yimbe dūm gomnati doole waddanay mawdō ardiidō kootuuji leydi, waato Attorney-General of the Federation, refooto fuu dow jonde gadaande nder hitaande nden dow:-
- a. nde noye oofis yimbe dūm gomnati dūm wanyi hokkuki bindoybe e ngidi hebuki ijini hebuki habaru dow ko yaalani

godɗo, e daliila haɗuki kin;

- b. e ɗuɗki wulloyaaki ki yimbe ngadi ley dooka ɗu'um, e daliila waɗuki non ɗum har e ko waɗi bindube ben kokkaaka ijini hebuki habaru ɗum;
- c. e tindinoore dow koo kootu haɗiino ko oofis yimbe ɗum gomnati ɗum waɗuno dow haɗuki hebuki ijini ɗum e dow ko wangi, sey ɗum tindina iri ɗume habaru ɗum haɗi hebuki ijini ɗum;
- d. e ɗuɗki ɗereji ɗi ɗum vindonoyi oofis yimbe ɗum gomnati dow hebuki ijini hebuki habaru ɗi ɗum nootanaaki tawo ko hewta 31 lewru sappo ndu hitaande yaɓɓiinde, e balɗe noye goni to hakkunde daga ko ɗum vindoyi e ɗum ɗon nder oofissiji ɗin har ko waddi bo hannde.
- e. e ɗuɗki ɗereji bindaadi dow hebuki ijini hebuki habaru ɗi

oofis yimbe dum gomnati hebi, e dudki dereeji di dum vindi dum torii hebuki ijini di oofis yimbe dum gomnati dum har hokki daabbutube ijini dum;

- f. dum hoccii balde noye ko oofis yimbe dum gomnati hokka yamuube ijini dow hebuki habaruuji feere feere;
- g. e dudki ceede de giddo hebuki ijini hebuki habaru de oofis yimbe dum gomnati jabi ko hewta hokka ijini hebuki habaru dum;
- h. e dudki huwoobe be oofis yimbe dum gomnati hocchi kuugal din din ndin, kokkuube ko'e mabbe ngam kuugal raaruki dereeji di dum vindoyi dow hebuki ijini hebuki habaru, e dudki iri mabbe be dum riwi to kuugal ngam be kuwii kuude mabbe de raaruki dereeji di bindoybe e ngidi hebuki ijini hebuki habaru.

- (2) Koo dume oofis yimbe dum gomnati doole siryo rifooto dum ngam yimbe keba dum, e laabi feere feere, koo e laawol kompuuta koo talabicon, to maa gomnati koo oofis yimbe dum gomnati, hokkaayi kompuuta dum koo boo talabicon dum maa, too, sey dum huutira godfi laabi feere.
- (3) Mawdo ardiido kootuuji, waato Attorney-General, kanko o siryo rifooto dum o waddana, ngam koo moye heba dum, o fiyaydum nder dereeji di mbangowa tekkunga e waduki dum dow intanet e laabi naa'uuraaji feere feere di jaamanu.
- (4) Mawdo ardiido kootuuji leydi, waato Attorney-General, hokkay Mawdo ardiido committii, waato Chairman e ardiido famaro nder be committii ben dow ko gomnati wadi e wadoobe dookaaji leydi, waato House of Representatives, e Mawdo ardiido committii, waato Chairman e ardiido famaro nder committii dum gomnati dow Sumpo gomnati, waato

Government Affairs, e kootuuji mawbe wadoobe dookaaji leydi, waato Senate, ko hewta lewru nayi nder hitaande nden, rifooto dow viiki e woodi rifooto bo non nden o waday dum fiyee to dereeji di mbangowa tekkunga, don maa e laabi naa'uuraaji feere feere iri di jaamanu.

- (5) Mawdo ardiido Kootuuji leydi, waato Attorney-General, on waday laabi no dum hokkirta e no dum hebirta rifooto e laawol kaanungol e dow ko yewre dooka du'um vi'I, mo waaway mo dawta goddi laabi no dum hebirta rifooto dum e dow bukaataaji ummoyiidi.
- (6) Mawdo ardiido Kootuuji leydi, waato Attorney-General, on nder kuude muudum o tabbitinay dow ko dooka du'um vi'i dum huutiraama non no dooka dum vi'i.
- (7) Mawdo ardiido Kootuuji leydi, waato Attorney-General, on yaaranay wadoobe dookaaji leydi, waato National Assembly, rifooto dum koo ndeye hitaande ko hewta go'o lewru nayi e dudki wullaaki ki dum wullii

to kootu nder hitaande nden dow ko ummoyi dow ko dooka du'um vi'I e iri kiita ka dum wadi e iri ka dum wadaayi e no kiitaaji din ngafiraa e dudki ceede de dum wari e ceede de dum yobi e dudki kiitaaji tayaadi nder hitaande nden.

(8) Iri rifooto dum dum saaway tindinoore iri tiinaare nde dum wadi dum yi'a Ministirii di kootuujii mballii oofissiiji gomnati fuu tokkii e kuutinira ko dooka du'um vi'i.

(9) Daliilaaji yewre nde'e, e boliide de'e:-

a. "gomnati" dum ko hawti oofissiiji feere feere, di mawbe gomnati e di sooji'en e kawtudi hoore e gomnati e kawtudi hoore e gomnati ammaa gomnati e woodi bawde dow maaji e goddi feere feere joodaniidi hoore maaji nder lisal gomnati hawti e oofis Ardiid'o leydi, e koo ndeye yewre gomnati e joodaniidi ko'e maaji koo boo di gomnati woodi bawde dow

maaji koo boo oofis yimbe dūm gomnati;

- b. “habaru” woni ko dooka dū’um huutirta dow tindin ki habaru bindaadūm e dūm vindaaka, hawti e habaru dūm gomnati jogi koo boo oofis yimbe dūm gomnati dow ko yaalani dooka dū’um, dūm oofis yimbe dūm gomnati resiri e laabi feere feere, har maa e laabi naa’uuraaji iri di jaamanu.

30. (1) Du’um dooka wadaama naa ngam dūm itta goddūm dooka koo be **No du'um dooka yaadiri e koriidi dookaaji.**
hada goddūm dooka huwuki kuugal maajum, dūm wadaama ngam dūm walla dooka gondoodum dow hebuki ijini hebuki habaru bindaadūm e dūm vindaaka, dūm wadaaka ngam dūm hada oofissiiji kokkay noodi ijini hebuki habaru dūm nyawruki yeeso e kuude muudūm dūm hokkuki yimbe ijini.
- (2) To maa e woodi yāmol koo dūm wada laawol no dūm hokkirta ijini

hebuki habaru bindaadum e dum vindaaka koo toye, to yamol iri ngol ummoyi daga nder dooka du'um, dum raaray yamol ngol dey dey no dooka dum hokkiri noye dum wadata nder maajum, sey nii to dooka dum hadii gabago'o.

31. Nder dooka du'um:-

Fassitirki.

“applicant” woni koo moye bindudo dereeji dabbutuki ijini hebuki habaru dow

ko dooka du'um vi'I;

“application” woni dereeji di dum vindoyi dow hebuki ijini hebuki habaru dow ko dooka du'um vi'I;

“Court” woni Kootu Mawdum, waato High Court, koo boo Kootu Mawdum

dum leydi, waato Federal High Court, e ko nandi bo maajum.

“Foreign State” woni koo ndime leydi banda leydi Naajeeriya, waato Federal

Republic of Nigeria;

“Information” hawtii fuu e habaru bindaadum e dum vindaaka, desaadum e laabi feere feere, koo dum um fiyi to dereeji koo naa’uuraaji koo footooji koo boo hoccuki hononde e reedii’o, e ko horii.

“public institution” woni oofissiiiji feere feere di gomnati, di wadoobe dookaaji leydi, waato legislative, e di mawbe ardaare leydi, waato executive, e di kootu, waato judicial, e di kuude feere feere, administrative, e di kokkoobe gomnati caawori, waato advisory body of the government, har e di subaabe faamanki goddum oofis, waato boards, e di kootuuji, waato bureau, edii committiiiji feere feere, e di be dum hokki faamanki, waato commissions, dum leydi, waato state, e goddi feere feere di dum wallirta e ceede yimbe daga jeeba gomnati e

joodaniidi ko'e mu'en kuutirooji ceede yimbe daga jeeba gomnati ngam huwanki yimbe, e waduki hawriinde feere feere;

“public record or document” woni dereeji bindaadi dow habaru goddum koo boo dow ko yaalani godfo, dum siryaama, koo boo dum siyaanoma koo boo e dum huutinire, koo boo e dum jabe, koo e dum to jungo goddum oofis yimbe dum gomnati, koo boo joodaniidum hoore muudum kawtudum hoore dow resuki habaru bo non ngam yimbe kuutiniradum, har maa e woodi:-

- a. dereeji bindaadi dow koo iri dum fii.
- b. Habaru bindaadum resa koo boo dum um hocci hononde dum resi, koo boo goddum habaru dum um hebi nden dum vindaa koo boo dum hocci hononde dum resi;
- c. Waduki annditirdum, koo boo waduki goddi bindi ngam annditirdum no dum hebtirtee;
- d. Deftere koo kaati koo derewol dabbutuki goddum koo derewol kollayngol diidi no leydi wa'i koo boo dereeji di diidi feere feere,

- e. E footooji e dowdi e ko dūm hocciri footooji, waato negative, e microfilm, e kasedji koo e goddi laabi feere di dūm waawata dūm huutinira.

“Minister” woni mo dūm wadi faamanki habaru bindaadūm e dūm vindaaka;

“person” woni neddo koo boo hawriinde yimbe kawtube hoore koo boo kawtube ceede mu’en ngam be kuwa wongal kuugal, koo boo neddo feere muudūm gadaydo kuugal mun, koo boo kawtube hoore;

“personal information” woni koo dūme habaru dūm oofis jogii dow ko yaalani goddo mo dūm anndi, ammaa banda habaru dow kuwanoowo yimbe mo gomnati koo boo koccaabe kuugal e mawbe kuwanoobe gomnati.

32. Dooka dū’um dūm raaretedūm dow dūm wooduki ijini dow hebuki haba **No dooka dū’um raarirte.** bindaadūm e dūm vindaaka dow ko yaalani goddum koo boo goddo. Dooka dū’um dūm wadaama e hitaande 2011.